

Schuifelende kerken

BOEK-
BESPREKING

VECHTENDE VOETBALVERENIGINGSLEDEN, RECALCITRANTE RECHTERS... VEEL INSTITUTIES EN ORGANISATIES IN ONS LAND LIJKEN TE HEBBEN AFGEDAAN ALS MOREEL KOMPAS. IN *SOCIALE KAART VAN NEDERLAND* PLAATSEN VERSCHILLENDE SOCIOLOGEN DEZE ONTWIKKELINGEN IN PERSPECTIEF.

tekst MARJOLIJN VOOGEL

IN HET KINDERBOEK *KONING van Katoren* (1971) van Jan Terlouw moet hoofdpersoon Stach zeven opdrachten vervullen om de overleden koning op te kunnen volgen. Voor de vierde opdracht reist hij af naar Uikumene, waar hij het probleem van de schuifelende kerken moet oplossen. De talrijke kerken die er bestaan, geleid door evenzovele besturen, blijken vaak hun eigen pad te volgen, waarvan ze niet kunnen afwijken. In hun schuifeldrang verwoesten ze menig gebouw. Het is een prachtige metafoor voor het Nederlandse maatschappelijke veld dat aan het einde van de jaren 60 op z'n zuilen staat te schudden.

De anti-institutionele stemming van de jaren 60 en 70 is van grote invloed geweest op de Nederlandse samenleving, zo vertelt de herziene versie *Sociale kaart van Nederland. Over instituties en organisaties*. Het is de tweede druk van een eerdere uitgave uit 2007 voor studenten sociologie met een iets andere ondertitel (toen: *Over maatschappelijke instituties*). De initiatiefnemers vonden destijds dat eerstejaars sociologiestudenten te weinig kennis hadden van de verschillende organisaties en instituties binnen ons land. En dat is belangrijk, omdat ze zeer bepalend zijn voor ons gedrag. Voor een breder publiek is *Sociale kaart*

van Nederland, volgens de achterflap een 'cursus maatschappijleer voor gevorderden', dus ook interessant.

In het boek bespreken verschillende sociologen de huidige status quo en de belangrijkste historische ontwikkelingen van de maatschappelijke velden: het recht, de politiek, de religie, de economie, de arbeid en sociale zekerheid, het onderwijs, de gezondheidszorg, de welzijnssector en het wonen, het gezin, het milieu, de kunst en de sport. De nieuwe uitgave is geactualiseerd en heeft een wat andere opzet. De diverse velden worden met meer sociologische distantie bekeken, minder vanuit de beroepspraktijk. Naast een uitvoerige beschrijving van de belangrijkste instituties en organisaties op de verschillende velden, reflecteren de auteurs eveneens op de veranderingen in Nederlands sociale structuren van pakweg de laatste eeuw, en daarmee op het gedrag van de Nederlandse burgers.

INSTITUTIES

Het inleidende hoofdstuk bespreekt de belangrijkste begrippen en maatschappelijke ontwikkelingen. Kernnotie is *institutie*, gedefinieerd als 'de formele en informele regels die ons gedrag in meerdere of mindere mate reguleren, oftewel de spelregels van de

samenleving, zowel vastgelegd als ongeschreven.' Dus zowel de regel dat een auto een kentekenbewijs dient te hebben als de gewoonte om een cadeautje mee te nemen naar een verjaardagsfeest, is een institutie.

Een ander belangrijk begrip is *padafhankelijkheid*: 'Door een min of meer toevallige gebeurtenis in het verleden wordt een dynamiek in gang gezet waarvan vervolgens moeilijk af te wijken is.' Hier dringt zich het beeld van Uikumenes schuifelende kerken op. Een typisch Nederlands voorbeeld is het poldermodel: door de gezamenlijke strijd tegen het water wordt de Nederlandse samenleving eerder gekenmerkt door coöperatie dan door conflict.

In veel velden is de financiering van organisaties vanaf pakweg het midden van de negentiende eeuw tot de jaren 80 van de vorige eeuw verschoven van het middenveld naar de overheid. De meeste van deze organisaties waren verzuild. Vooral in de decennia na de Tweede Wereldoorlog nam de verstatelijking op vele fronten een hoge vlucht.

Een andere belangrijke ontwikkeling is de anti-institutionele stemming van de jaren 60 en 70, in de jaren 80 en 90 gevolgd door de toename van marktwerking. Daarmee hangen samen: horizontalisering (dat wil zeggen het informeler worden van de banden tussen burgers en organisaties)

en individualisering. De laatste term wordt te pas en te onpas gebruikt, maar waar staat deze precies voor? Afhankelijkheden zijn niet zozeer verdwenen, maar verschoven van familie naar verzuilde, nationale en zelfs naar internationale organisaties. Daarnaast is de Nederlandse samenleving minder pluriform dan veelal wordt gesteld. In opvattingen bijvoorbeeld, is ze eerder uniformer geworden. Nederlanders hebben nog steeds behoefte aan bindingen met anderen, alleen zijn die vaak veelvuldiger en van kortere duur.

LEGITIMITEIT

In de hoofdstukken over recht en politiek vragen de auteurs zich af of er sprake is van een vertrouwenscrisis. Voor het antwoord op die vraag voor het veld van het recht dient onderscheid te worden gemaakt tussen vertrouwen en legitimiteit, zo stelt auteur Kees Schuyt. Het vertrouwen in het rechtssysteem, gemeten via bevolkingsenquêtes, fluctueert weliswaar en heeft een dalende trend. Maar de 'levende wil en bereidheid om de institutionele waarden van het recht en de rechtsstaat in hun dagelijkse praktijken in stand te houden' is nog steeds stevig verankerd.

In de politiek, aldus auteur Thijs van Dooremalen, zijn de formele instituties de afgelopen decennia weinig veranderd. Dat duidt echter niet per se op een grote legitimiteit van die instituties. Die behoudendheid hangt namelijk samen met een fenomeen dat 'institutioneel conservatisme' wordt genoemd. Het evenredig kiesstelsel maakt het in Nederland voor één partij vrijwel onmogelijk om de meerderheid te behalen en daarmee in zowel de Tweede als de Eerste Kamer gedurende twee opeenvolgende regeringsperiodes een tweederdemeerderheid te krijgen voor een initiatief, de voorwaarde voor een grondwetswijziging. Daarentegen zijn de informele instituties, dat wil zeggen de omgangsregels tussen politici onderling en tussen politici en burgers, wel flink veranderd en geïnformaliseerd.

PERSOONLIJK

Religie is, naast kunst, een nieuw besproken veld in het boek. Vaak wordt Nederland als een van de meest seculiere landen ter wereld beschouwd, omdat de ontkerkelijking zich hier sneller en radicaler heeft voltrokken dan elders. Maar de leegloop van kerken is niet hetzelfde als secularise-

Nederlanders hebben nog steeds behoefte aan bindingen met anderen.

ring. Want wanneer religie breder wordt gezien dan het christelijk geloof en, naar de definitie van Émile Durkheim, de nadruk wordt gelegd op wat religie met mensen doet, blijkt dat ze niet is verdwenen maar van vorm is veranderd.

Ook in Nederland blijven mensen vaak gelovig, alleen buiten de christelijke kerk, en op een andere, meer persoonlijke manier. Maar hier is sprake van een collectief gedeeld individualisme, want in het spirituele milieu bestaat de druk om op zoek te gaan naar jezelf en 'te worden wie je in wezen bent'. Steeds vaker ook bieden bedrijven of zelfs overheidsorganisaties hun personeel cursussen *mindfulness* of spiritueel management aan om hun werknemers beter te laten presteren. En zo keert de religie op een complexere, en begin jaren 70 geheel onvoorziene, wijze terug in het publieke domein.

SOCIALE STRUCTUREN

In *Koning van Katoren* was Stachs oplossing van het probleem om alle kerken in een cirkel rond het centrale plein naar elkaar toe te laten schuifelen, waar ze, aangezien ze zich slechts vooruit konden bewegen, tegen elkaar klem kwamen te zitten. Vervolgens hoefden alleen de muren nog te worden geslecht. Maar helaas, zo maakbaar als de samenleving in de jaren 70 leek te zijn, was zij dus niet. Ook binnen de andere beschreven velden in *Sociale kaart van Nederland* blijkt dat officiële instituties en organisaties steeds vaker de rug toe worden gekeerd.

Believing without belonging is ook van toepassing op andere terreinen, zoals de sport waar verenigingen leden verliezen maar mensen desondanks meer sporten, bijvoorbeeld door los van een officieel verband wekelijks samen te wielrennen. Daarmee wordt het voor de socioloog wel steeds lastiger om te achterhalen waar nu precies in geloofd wordt door de Nederlander. En dat maakt het des te belangrijker om de huidige sociale structuren van ons land te kennen. X

LITERATUUR

Sociale kaart van Nederland. Over instituties en organisaties. Jan Willem Duyvendak, Carolien Bouw, Klarita Gërkhani en Olav Velthuis (red.) (2013) Den Haag: Boom | Lemma.